

in Ignatius' *Letters* we find clear confirmation for the existence of a monarchical bishop as a spiritual leader of the local Church with priests under his guidance. The Author clearly once again went too far in his anti-Catholic crusade to weaken the testimony from the end of the 1st and the beginning of the 2nd century about the monarchical episcopate, i. e. the one that later developed in the Roman Catholic Church.

The introductions are ideologically anti-Catholic understandings of these texts referring to monarchic episcopacy. Probably Protestant researchers don't like it very much, but one simply can't ideologically bend them to one's own church tradition, because it's not science, but ideology. The introductions to the single books are a good example of an ideological protestant approach to the texts of Apostolic Fathers.

Jan Chryzostom, *Homilie do Listu Św. Pawła do Kolosan*, przekład z języka greckiego opatrzoney wprowadzeniem i notami: ks. Antoni Paciorek, Biblia Ojców 7, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2023, ss. 253

Ks. Józef Pochwat MS – MFST, Kraków

Całość tomu składa się z dwóch części, szeroko rozwiniętego wprowadzenia (s. 4-25) i polskiego tłumaczenia *Homilii* (s. 26-153). We wprowadzeniu w punkcie pierwszym autor prezentuje postać św. Jana Chryzostoma (†407), jednego z największych pisarzy starochrześcijańskich. Ponieważ w poprzednich tomach tego autora spotykamy się z tym właśnie Ojcem Kościoła, ks. prof. Antoni Paciorek we wprowadzeniu nie powtarza już podstawowych informacji o Janie Chryzostomie, tj. kiedy i gdzie się urodził itp. W tym tomie prezentuje fragment życia i działalności Jana, pisząc o jego wykształceniu. Osadza osobę Złotoustego w konkretnych realiach, czyli w IV wieku w Antiochii w Syrii zaliczanej do najbogatszych i najznamienitszych miast *Imperium Romanum*. Jan zwany Chryzostodem urodził się w rodzinie chrześcijańskiej. Wychowała go matka Antuza, jego ojciec bowiem, Sekundus, zmarł wkrótce po narodzinach Jana.

Ks. prof. A. Paciorek zapoznaje czytelnika o etapach kształcenia Jana, omawiając przy okazji proces edukacji w tamtym czasie. W procesie formacji genialnego Jana ważną rolę odegrał retor, poganin Libanios, który

dostrzegł jego zdolności. Jan otrzymał świetne wykształcenie retoryczne i zapoznał się z klasycznym językiem greckim. Posługiwał się nim w sposób niezwykle elegancki. Jan był też świetnie wykształcony w zakresie prawa i pomimo ukończenia retorycznej szkoły Libaniosa i filozoficznej Andragatiosa nie pozostał w nurcie nauk pogańskich, lecz zajął się gruntownym studium ksiąg Pisma Świętego. Pozytywny wpływ na Jana odegrała wybitna postać biskupa Antiochii Melecjusza Wyznawcy. Jan studiował u Diodora, biskupa Tarsu, od którego przejął dosłowną interpretację Pisma Świętego.

Autor monografii omawia również życie monastyczne w tamtym stuleciu, które odgrywało ogromną rolę na kształtowanie życia ascetyczno-moralnego chrześcijan. Jan również chciał „wielbić Boga w samotności i być może pociągać innych swoim przykładem”. Antiocheńczyk wyczerpany ascezą musiał oddalić się z pustyni. U boku biskupa Melecjusza już jako diakon zaczął pisać swoje dzieła. Następca biskupa Melecjusza, Flawian, powołał go do stanu kapłańskiego. Później Jan został arcybiskupem Konstantynopola.

Ks. prof. A. Paciorek w drugiej części wprowadzenia omawia okoliczności powstania *Homilii do Listu św. Pawła do Kolosan* i ich treść. Zrobił to bardzo wnikliwie i z polotem, wykazując się dogłębną wiedzą dotyczącą tematu. Nie widzę potrzeby omawiania tej części *Wprowadzenia*, gdyż każdy, kto będzie chciał zapoznać się z *Homiliami do Listu św. Pawła do Kolosan* autorstwa św. Jana Chryzostoma, winien to uczynić, posługując się tekstem przejrzyściej prezentacji ks. prof. A. Paciorka. Jego krótkie, ale klarowne wyjaśnienia pokazują, że autor doskonale zna zawartość tekstu Jana. Nie może być zresztą inaczej, wszak sam dokonał przekładu tego dzieła. Prezentuje wiadomości, które dzięki jego badaniom stają się przystępne i dostępne dla szerszego grona czytelników. Widać rzeczowość i pasję autora piszącego z akrybią. W taki też sposób dzieli się owocami swojej pracy z innymi.

Autor przejrzyście i ładnym językiem omówił *Homilie do Listu św. Pawła do Kolosan*, ale należy podkreślić, że dołożył też starań, aby translacja była jasna. Zrobił to znakomicie. Przy każdej *Homilii* podaje jej jasny schemat, dzięki czemu czytelnik natychmiast wie, jakich zagadnień ona dotyczy.

Bibliografia wydaje się być wystarczająca. Jednakże dla pełniejszego spektrum należałoby dodać jeszcze dwie pozycje: *Nowy Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa* (red. M. Starowieyski – J.M. Szymusiak, Poznań 2018, s. 509-519), *Bibliografia Patrystyczna. Polskie tłumaczenia*

tekstów starochrześcijańskich 1901-2004 (opr. W. Stawiszyński, Kraków 2005, s. 338-358). Autor zamieścił też podstawowy skorowidz. Obszerny zapewne byłoby trudno sporządzić, ponieważ w tekstach kaznodziejskich, a nie np. w etyczno-filozoficznych, idee (Bóg, człowiek, cnota, grzech itp.) często powracają. Układ monografii jest logiczny i przemyślany, na dobrym poziomie naukowym.

Prezentowaną publikację należy uznać za cenny wkład w badania i popularyzację dzieł św. Jana Chryzostoma w aspekcie egzegezy biblijnej. Autor tomu 7 Biblii Ojców przybliżył osobę Złotoustego, który odegrał doniosłą rolę w historii Kościoła, będąc zaliczony do jego doktorów, duchowych filarów Wschodu. Autor monografii prezentuje tę wybitną postać, przedstawiając Jana jako wielkiego erudyty, teologa i świetnego egzegetę, znawcę tekstu natchnionego, który dokonał systematycznego wykładu Pisma Świętego w ok. 700 homiliach. Książka stanowi cenne źródło wiedzy nie tylko dla teologów, historyków, filozofów i filologów, ale także dla każdego współczesnego człowieka. Napisana zwięźle i jasno pozwala szybko zrozumieć zagadnienie. Może być też impulsem do dalszych badań nad ogromną spuścizną literacką wybitnego Antiocheńczyka.

**Giulio Maspero, *Rethinking the Filioque with the Greek Fathers*,
William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan
2023, pp. 326**

Marta Przystychowska – badacz niezależny, Hiszpania

Giulio Maspero is (aptly!) considered one of the most renowned scholars in Patristics. He himself admitted that the book on the Filioque is a result of ten years' work and the grand scale of research behind this publication is clearly noticeable. The great value of this book is that it is based on the sources, mostly translated by the Author himself.

In my opinion, the problem of the book is its methodology. As Giulio Maspero claims, this book is a narrative, not “an aseptic and historicist reconstruction”: “the dogmatic reconstruction sketched here does not aim to be the solution of a conceptual problem, as if it were a mathematical equation, but aspires to trace a series of relationships, which make visible a dogmatic path as a growing immersion of the fathers in that Trinitarian